

מוסדות
**דרכי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייס שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

מכאן ואילך חטא אונד לשמוע
דברי חכמים

הלכה

חדלקת נר חנוכה בבית חכנסת
ומקום חדלקתה

פרשת מקץ – חנוכה תשפ"ג

שנה כ"ד – קובץ ט' [תת"ל]

י"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י

מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של

מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:

ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

מכון מנחת אשר

להפצת תורתו של מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

מודעה רבה לאוריות

בשמחה רבה אנו שמחים להודיע לרבנן ותלמידיהון דורשי ה' מבקשי ההלכה
שזכינו להוציא לאור במהדורה מחודשת את הקונטרס

"מנחת אשר"

לקט תשובות ופסקי הלכה
בהלכות חנוכה

כמו כן שמחים אנו להודיע שניתן להשיג שוב את הספר
מנחת אשר – חידושי תורה על המועדים – חלק שני
* חנוכה * פורים * צומות *

וכן ניתן להשיג את הספר
מנחת אשר – שיחות על המועדים – חלק שני
* חנוכה * ט"ו בשבט * פורים קטן * ד' פרשיות * פורים * בין המצרים * תשעה באב *

ניתן להשיגן בכל לילה בשיעורי מרן שליט"א

לפרטים נוספים ניתן לפנות למשרדי המוסדות - רח' אהרון אשכולי 109, טל: 02-5022106

בברכת התורה
הנהלת המכון

פרשת מקץ - חנוכה

הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת ואם מברכין על המנהג

"ומדליקין ומברכין בבית הכנסת משום פרסומי ניסא"
(תרע"א סעיף ז').

הנה כתב שם המשנה ברורה (ס"ק מ"ד) דאעפ"י שאין הדלקה בביהכ"נ מדינא אלא מנהגא היא, מ"מ מברכים עליה, כשם שמברכין על ההלל בראש חודש. והדברים תימה, הלא בהלכה זו אם מברכין על ההלל בר"ח נחלקו הראשונים, דעת הרמב"ם (בפי"א הלכה ט"ז מברכות, וכן בפ"ג ה"ז מחנוכה) דאין מברכין על הלל בר"ח משום דאין מברכין על המנהג, ודעת התוס' (בברכות י"ד ע"א וכ"ה בסוכה מ"ד ע"ב) דמברכין. ובמחלוקת זו נחלקו גם המחבר והרמ"א (בסי' תכ"ב סעיף ב'), הבית יוסף הלך בעקבות הרמב"ם ופסק שאין מברכין והרמ"א הלך בדרך התוס' והרא"ש וכתב שיש לברך. וא"כ המחבר לכאורה סתר דבריו, דלגבי הלל בר"ח פסק שאין לברך על המנהג, ולגבי נ"ח בביהכ"נ פסק שמברכין, וע"כ דלאו הא בהא תליא, ולא בחדא מחתא מחתינן להו, וכבר תמהו בכך החכם צבי (בסי' פ"ח) והשערי תשובה (בסי' תרע"א סק"י) עי"ש.

ובבהגר"א כתב דמברכין על הדלקת הנר בביהכ"נ כשם שמברכין על אמירת ההלל בבית הכנסת בליל פסח, ואכן כתב המחבר (סי' תפ"ז סעיף ד') "בליל ראשון של פסח גומרין את ההלל בצבור בנעימה בברכה תחלה וסוף". ומשמע מדבריו דיש מנהג שמברכין עליה לכו"ע (ואף שפסק לגבי הלל בר"ח דאין מברכין עליה) כמו הלל בליל הפסח וכן בנ"ח בביהכ"נ, וצריך ביאור בטעם הדברים והגדרתן.

והנה ידועים דברי הגרי"ז הנפלאים (בהלכות ברכות שם) שביאר את שיטת הרמב"ם דאין מברכין על המנהג לא משום דאין חיוב גמור לקיים את המנהג, דהלא כתב הרמב"ם בריש הלכות ממרים דיש לא תסור אף על המנהגות, ולא כדברי רש"י שכתב (בסוכה מ"ד ע"א) לגבי מנהג ערבה שאין מברכין עליו משום שאין בו לא תסור, אלא דדעת הרמב"ם דאין מברכין אלא על מעשה שיש בו חפצא דמצוה, והמנהג אף שחובה הוא אינו מצוה מצד החפצא, ובדרך זה ביאר הגרי"ז מה שמברכין על המצה ביו"ט שני של גלויות אף שלדעת הרמב"ם אינו אלא מנהג ולא תקנה, עי"ש בדבריו.

הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת

ולענ"ד צ"ע דמה שיידך חפצא דמצוה בזמן שאין מצוה נוהגת בו ואטו האוכל מצה בר"ה חפצא דמצוה יש בה, וכיון שיו"ט שני אינו אלא מנהג מה שיידך שאכילת מצה תהיה בו מצוה וצ"ע.

אמנם לאורו ולדרכו יש לטעון דשאני נר חנוכה בביהכ"נ מהלל בר"ח, דהלל בר"ח אינו מצוה, דאין היום ראוי לאמירת ההלל ושניא משאר הימים שבהם גומרים את ההלל, ועוד דכיון שאין אומרים הלל שלם, חסר בזה בחפצא דמצוה, משא"כ בנר חנוכה בביהכ"נ דאף שאין הדלקה זו מעיקרא דדינא דלא תיקנו אלא להדליק בבית (על פתח הבית או על שלחנו), מ"מ יש כאן מעשה מצוה דהימים הלא ימי חנוכה הם, וענין המצוה שהוא פרסומי ניסא הלא קיים ולפיכך מברכין על מנהג זה. ובדרך זה יובן לשון השו"ע שכתב דמדליקין ומברכין משום פרסומי ניסא וכונתו דכיון דיש בזה פרסומי ניסא יש בו חפצא דמצוה והוי כמצה ביו"ט שני ודו"ק בזה.

ב

ויש להוסיף בזה דהנה חידוש גדול כתב הגאון ר' ברוך פרנקל בעל הברוך טעם בהגהותיו אמרי ברוך לשו"ע שם דאכסנאי שהדליק בבית הכנסת אינו חוזר ומברך באכסניא שלו, וביאור שיטתו, דיש בנר חנוכה מצוה כפולה ומכופלת ושני דינים יש בו, חובת הבית וחובת הגוף, חובת הבית דהלא חזינן שמצוה זו מוטלת על "איש וביתו", ועוד, דמקום ההדלקה נקבע על פתח הבית מבחוץ, אך יש בו אף חובת הפרט המוטלת על כל אחד ואחד (אלא שכל בני הבית יוצאים יד"ח בהדלקת האחד מבני הבית). ובהדלקה בבית הכנסת אין אדם יוצא יד"ח כיון שלא הדליק בביתו, אבל אכסנאי שאין לו בית בעיר וכל חובתו מצד חובת הגוף הרובצת עליו שפיר יוצא בהדלקה בבית הכנסת.

ולפי"ד הגרב"פ ניהא טפי דהדלקת ביהכ"נ יש בו חפצא דמצוה אף שאינו חיוב מעיקר הדין כיון דמ"מ יש בו מצוה לחצאין ויוצא בו אדם יד"ח בחובת הפרט הרובצת עליו, ודו"ק.

(ובגוף השאלה אם מצות נר חנוכה על הבית או על הגברא היא עיין מה שהארכתי לעיל בסימן ה').

הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת

ג

אמנם נראה דכונה עמוקה יש בהלכה זו בדברי הגר"א בביאורו (סי' תרע"א ס"ז) דז"ל "מדליקין – ראייה מהלל בלילי פסחים שנתקן על הכוס ואומרים בבית הכנסת משום פרסומי ניסא כמ"ש בירושלמי בענין ברכה הסמוכה לחברתה והרי אומר אשר גאלנו שניא שאם שמעה בב"ה יצא".

ונראה דכונתו לחדש דבמצות פרסומי ניסא, יש חובה על הפרט ומצוה על הציבור, וכדחזינן בדברי הירושלמי דאף שעיקר מצות ההלל תיקנו לאומרה על הכוס מ"מ לא הוי ברכה הסמוכה לחברתה משום שברכת ההלל נאמרת אף בבית הכנסת. הרי שתיקנו חובה על הציבור לומר הלל בליל פסח, וכמו"כ בנר חנוכה אף שעיקרו על היחיד או על ביתו, מ"מ יש בזה אף מצוה על הציבור, ולכן נהגו להדליק בבית הכנסת, ובכך מקיימין את מצות הציבור בפרסומי ניסא, ומשו"כ מברכין על הדלקה זו אף שאינה אלא מנהג. ומ"מ חידוש יש בזה דסו"ס אין כאן אלא מנהג, אלא דכיון דבמנהג זה יש ענין מהותי ביסוד מצות פרסומי ניסא שמוטלת אף על הציבור, מברכין עליו אף לשיטת הבית יוסף, ודו"ק.

והנה נחלקו האחרונים בהדלקה זו בביהכ"נ בערב שבת, דהמגן אברהם (סי' תרע"א סק"י) כתב דאפשר להדליק ולברך אף שטרם הגיעו עשרה אנשים, כיון דהנרות עוד ידלקו כאשר יתקבץ העם ויהיה בזה פרסומי ניסא, והגר"י עמדין במור וקציעה חלק עליו וכתב דכיון דבשעת ההדלקה אין עשרה אנשים א"א לברך על ההדלקה, (והביאו בשע"ת ס"ק ט' עי"ש). ולכאורה נראה דאם כל ההדלקה בביהכ"נ משום מצות הציבור הוא מסתבר כדעת המו"ק, דאם מצות הציבור הוא איך נברך עליה כשאין מנין, אבל המג"א נקט כהבנה המקובלת דאין כאן אלא מנהג משום פרסומי ניסא, ודי בכך שיהיה פרסום כאשר יתקבץ הציבור לביהכ"נ.

והגר"ח מבריסק נהג בבית מדרשו להדליק במוצ"ש לפני קדיש תתקבל דכל עוד לא אמרו קדיש תתקבל עדיין תפלת הציבור הוא וממילא ההדלקה יש בה מצות הציבור, והדברים מתיישבים על הלב לפי דברי הגר"א כמבואר.

הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת

ד

ונראה עוד ביסוד הדברים דבמצוה שכל ענינה פרסומי ניסא, אף הברכה יש בה פרסומי ניסא, וכן בנר חנוכה מלבד עצם ברכת המצוה שבה, יש בברכת הנר אף פרסומי ניסא. ונמצא שביסוד מנהג ההדלקה בבית הכנסת כלול גם מנהג לברך על הנר, ובכך שאני מברכת ההלל בר"ח דאין המנהג אלא בעצם ההלל ובכך נחלקו אם מברכין על המנהג, אבל בנ"ח הברכה אף הוא ביסוד המנהג דאף בברכה יש פרסומי ניסא, וזה כונת המחבר "מדליקין ומברכין משום פרסומי ניסא" דגם הברכה משום פרסומי ניסא היא, ודו"ק בזה. (כמדומני שכן כתב במו"ק, ואם אכן כך כתב יש בזה טעם נוסף לא לברך בע"ש אם אין מניין בביהכ"נ כיון שגם הברכה משום פרסומי ניסא היא, ודו"ק).

ולכאורה יש לדחות דהלא להדיא אמרו (בברכות י"ד ע"א) דגם בהלל יש פרסומי ניסא, ויש ליישב דבעצם אמירת ההלל יש פרסומי ניסא ואין הברכה מוסיפה פרסום ומשו"כ אין ברכת ההלל אלא ככל ברכות המצוה, משא"כ בנר חנוכה דרק ע"י הברכה יש היכר שמדליק לשם מצות נר חנוכה, ודו"ק.

ה

ונמצא לפי כל המבואר די"ש ג' דרגות שונות במנהג לגבי שאלת הברכה:

א. מנהג ערבה דמבואר להדיא בגמ' (סוכה מ"ד ע"ב) דאין מברכין עליה, וכתבו התוס' בברכות שם, דכיון דאינה אלא טלטול בעלמא ואין בה מצוה בעצם המעשה אין לברך עליה, משא"כ בהלל דר"ח דיש לעולם מצוה בעצם אמירת ההלל, עי"ש.

ומצינו עוד סגנון בדברי הראשונים לחלק בין מנהג ערבה להלל בר"ח (עיין תורי"ד בסוכה שם ושבלי הלקט סי' קע"ד) דמעשה שאין בו מצוה וחיוב לעולם אין מברכין עליו אף כאשר מנהג הוא, אבל הלל שחובה הוא בימי הרגל מברכים עליו אף בשעת המנהג, וביסוד סברא זו נראה כעין דברי הגרי"ז דכיון דמצוה היא בזמן או במקום אחר יש בזה שם מצוה ושפיר מברך בה כשמנהג היא, ודו"ק.

הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת

ב. הלל בר"ח דנחלקו בו התוס' והרמב"ם (וכן הב"י והרמ"א כמבואר לעיל) דלדעת התוס' והרא"ש מברכים עליו כיון דמ"מ יש בה מצוה בעצם המעשה אף לולי היה בו מנהג, ולדעת הרמב"ם מ"מ לא מברכים עליה כיון שאינה מצוה וחיוב אלא מנהג בלבד.

ג. נ"ח בביהכ"נ והלל בליל פסחים בביהכ"נ דלכו"ע מברכים עליהם דהוי מנהג חשוב, ובביאור הדבר, נתבארו שתי דרכים: א. כיון שיש בעצם המעשה חפצא דמצוה (כך נתבאר לפי"ד הגרי"ז מבריסק וכע"ז במצת מצוה ביו"ט שני בפסח). ב. דעת הגר"א דיש באלה מצות פרסומי ניסא שעל הציבור כנ"ל.

וראיתי בשם הגרש"ז אורבך (עיין שלחן שלמה הלכות שבת סי' רס"ג ומקורו בשש"כ), שדן לגבי מה שהעירו רבים וטובים במצות נר שבת בזמנינו שכל בתינו מוארים באור החשמל ואין אנו שרויים באפילה, והלא לדעת הרמ"א (שם בסימן רס"ג) דאפשר לברך ברכת נר שבת אף על "תוספת אורה" מ"מ בעינן תוספת ניכרת שיש בה ריבוי עונג וכבוד, וכתב הגרש"ז דכיון שכך נהגו נשות ישראל שפיר מברכים על המנהג, ואף לדעת הבית יוסף שאין מברכין על הלל בר"ח מ"מ מודה הוא שמברכין על מנהג חשוב עי"ש.

ולענ"ד זה תימה, דממ"נ אם יש כאן תוספת אורה הלא לדידן מברכין עליה מעיקר הדין ולא משום המנהג, ואם אין כאן תוספת אורה הוי כמנהג ערבה כיון שאין בה מצוה כלל מצד עצם הענין דהלא אין כאן שום תוספת כבוד ועונג שבת ואף לשיטת הרמ"א אין לברך על מנהג זה. ונראה לכאורה דדרגה ג' הנ"ל שמברכין עליה אף לשיטת הבית יוסף מושתתת קודם על דרגה ב', ואם אין מצוה בעצם המעשה ודאי שאין כאן מנהג חשוב לברך עליה אף לשיטת הבית יוסף. אך לפי"ד התורי"ד ושבה"ל יש פשר לדברים שהרי נר שבת מצוה היא בעצם ולפיכך מברכין על מנהגה, ומ"מ עדיין צ"ע בדברי מאור ישראל הגרש"ז.

אמנם באשל אברהם להגאון מבוטשאטש כתב שם דמאחר ונהגו נשות ישראל להדליק ולברך על תוספת אורה הוי מנהג חשוב ושפיר מברכין עליה אף לדעת הבית יוסף, דהיינו במקום שיש תוספת אורה אלא שדעת הב"י שאין מברכין על תוספת אורה. ודברים אלו יש בהם טעם דאף דסבר הב"י דאין מברכין על תוספת אורה מ"מ ברור שיש בזה מצוה וענין ואפשר דהוי אף מנהג חשוב ולא גרע מנ"ח דביהכ"נ כיון שיש בו כבוד ועונג שבת ודו"ק בכ"ז (אמנם ביארתי בתשובה את הנלענ"ד דאף שיש

הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת

מאור חשמלי בחדר יש בזה תוספת אורה הראויה לברכה לשיטת הרמ"א ולא גרע ממש"כ המהרי"ל דאפשר לברך על נר שבת אף בעוד היום גדול ואכמ"ל).

ו

ובכל עיקר דין קבלו עלי' חובה נחלקו האחרונים בגדרו ובהלכותיו.

המגן אברהם (בסימן תפ"ט סק"א) כתב דנשים חייבות בספירת העומר דכבר קבלו עליהן חובה. אך בנזירות שמשון (שם) חלק עליו וכתב דלא מהני קבלה זו אלא במה שיש בו מחלוקת כגון בתפילת ערבית שנחלקו בה אם הוי חובה או רשות, אבל במה שפטור לכו"ע לא מהני כלל קבלה דאין הקבלה עושה רשות למצוה. וכך כתב גם במנחת חינוך (מצוה ש"ו).

וכתבתי במק"א דנחלקו בהגדרת דין זה, דיש לפרשו בשתי דרכים:

א. מדין נדר, דכל קבלת מצוה ומנהג טוב דינו כדין נדרי מצוה.

ב. דין מסויים במצוות דיש ביד האדם לקבל על עצמו הכרעה כשיטה מסויימת וקבלה זו גדרה כהכרעת הדין במקום ספק.

המג"א ס"ל דקבלה זו מדין נדר הוא וכל שיש בו מצוה מהני ביה קבלה, והנז"ש ס"ל דלא מהני קבלה זו אלא להכריע כשיטת המחמירים ומשו"כ לא מהני בנשים בספה"ע.

אך אפשר שלא חלק הנז"ש על המג"א אלא לגבי ספה"ע בנשים, דכיון דהוי מצ"ע שהזמ"ג ונשים פטורות ממצוה זו לגמרי גם קבלה עליה לא מהני, אבל במה"מ דלכו"ע הוי מצוה הנוהגת בכל אחד ואחד אפשר דמהני קבלה לכו"ע.

וכיוצא בדבר מצינו בדברי המג"א (סימן תקצ"א סק"ו) לגבי מלכויות זכרונות ושופרות דהוי חובה גמורה משום דקבלו עליהו חובה. אך אפשר דהמג"א לשיטתו דמהני גם בספה"ע.

וע"ע בשו"ת הגרעק"א (קמא בהוספה לסי' א') דנשים חייבות בתקיעת שופר משום דכבר קבלו עליהן חובה. ולכאורה דין תק"ש בנשים כדין ספה"ע בנשים ודין אחד וגדר אחד לשניהם, וז"פ.

הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת

ז

ביסוד מנהג ההדלקה בביהכ"נ

הנה ג' טעמים נאמרו בכל עיקר מנהג ההדלקה בבית הכנסת:

א. הריב"ש (בסי' קי"א) כתב דבשעת הסכנה שאמרו חכמים מניחו על שלחנו ודיו, נמצא בטל פרסומי ניסא שבמצוה נשגבה זו, נהגו להדליק בבית הכנסת כדי לעשות פרסומי ניסא לרבים הבאים לבית ה', וכיון שנהגו נהגו ומשנה לא זזה ממקומה אף לאחר שעברה הסכנה.

ב. הכלבו (סי' מ"ד, מובא בבית יוסף) כתב דמדליקין בבית הכנסת משום אורחים שאין להם בית, וכמו שנהגו לקדש ולהבדיל בבית הכנסת משום האורחים (וכ"ה בתוס' פסחים ק' ע"ב ד"ה ידי) וברא"ש (פסחים פ"י סי' ה') לגבי קידוש והבדלה).

ג. עוד כתב הכלבו דענין הדלקה זו כדי להסדיר את הברכות בפי ההמון לפני הדלקתם בביתם, והבית יוסף הביא את דבריהם. עוד מצינו בכמ"ק דהדלקה בביהכ"נ זכר למקדש הוא ולא רק זכר לנס ולפיקך מדליקין בדרום ביהכ"נ כמו שהמנורה היתה בדרום עי"ש.

ואפשר שיש נפ"מ בין הטעמים. דהנה בשע"ת (סי' תרע"א ס"ק י"א) הביא בשם שו"ת זרע אמת (ח"א סי' צ"ו) דאף מי שכבר בירך על הנר בביתו חוזר ומברך שהחיינו על ההדלקה בבית הכנסת. ולכאורה תמוה, דבשלמא ברכת המצוה שפיר יש לברך, דעל מנהג זה מברכים כמבואר לעיל, אבל ברכת הזמן שאין מברכין אלא על קיום המצוה פעם ראשונה למה יחזור ויברך על ההדלקה בבית הכנסת שאינה אלא מנהג. וגדולה מזו יש לתהות, דהלא בשע"ת שם כתב דאם בירך שהחיינו על ההדלקה בבית הכנסת אינו חוזר ומברך על ההדלקה בבית אלא אם מוציא את בני ביתו ידי חובתם, וא"כ הגע בעצמך, ומה אם בירך בביהכ"נ שאינו יוצא בה יד"ח אינו חוזר ומברך בביתו אא"כ מוציא אחרים יד"ח, אם בירך בביתו ויצא בה יד"ח איך יחזור ויברך על ההדלקה בבית הכנסת.

אמנם לדעת הכלבו דכל עיקר הדלקה זו הוי להוציא את האורחים יד"ח יש לומר דמברך גם שהחיינו מטעם זה דלא לעצמו הוא מברך אלא בשביל האורחים, (אך באמת צ"ע דכיון שאין להם בית לכאורה פטורים וע"כ דאין הכונה ממש להוציא את

הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת

האורחים יד"ח שהרי אינם חייבים, אלא דכך נהגו כדי שיהיה אף לאורחים חלק בפרסומי ניסא ובמצוה חביבה זו. אמנם לפי המבואר לעיל די"א די"ש בג"ח אף חובת גברא מלבד חובת הבית יש ליישב דמדליקין בשביל האורחים שאין להם ביתלהוציאן ידי חובת הגברא, ועדיין צ"ע).

ולדרך השניה של הכלבו שמברכים כדי להסדיר את הברכות, ג"כ י"ל דגם ברכת שהחיינו יש לברך מטעם זה, וכן אם נר ביהכ"נ זכר למקדש הוא ניחא דמברך שהחיינו דהוי כמצוה בפנ"ע ומילתא אחריתי. אך לדברי הריב"ש דכל הדלקה זו משום ענין פרסומי ניסא, לכאורה צ"ע איך מברכים ברכת הזמן אחרי שכבר בירך ויצא יד"ח.

וצריך לומר דכיון שנהגו כן להשלים פרסומי ניסא הו"ל כמצוה בפנ"ע דכבר הוכחתי מלשון הרמב"ם (בפ"ג הלכה א' מהלכות חנוכה) דהמצוה להדליק בפתח הבית מבחוץ הוי מעיקרי המצוה, דפרסומי ניסא אינה תוספת ומילתא אחריתא במצוה זו אלא משרשי המצוה ועיקריה, ולפי"ז י"ל דעל הדלקת ביהכ"נ שנהגו בה להשלים את פרסומי ניסא בשעת הסכנה שפיר מברך שהחיינו, דהוי כחלק והשלמה לעיקר מצות נר חנוכה.

ולכל הדרכים הנ"ל, צ"ל דאף לאחר שבטל טעם המנהג, מ"מ משנה לא זזה ממקומה, וכבר אמרו חז"ל "הזהירו במנהג אבותיכם בידכם".

והנה הזרע אמת כתב לדמות ברכת שהחיינו בבית הכנסת למה שמברך על קריאת התורה אף שכבר בירך לעצמו ברכת התורה בבוקר, הרי שחוזר ומברך על קריאת התורה בביהכ"נ וה"נ, בנר חנוכה עי"ש.

והדברים מתיישבים באופן נפלא לפי המבואר לעיל מתורתו של רבינו הגר"א דהדלקת ביהכ"נ מצות הציבור היא, וא"כ דומה היא לברכת קריאת התורה שמצות הציבור היא.

אך באמת יש לתמוה דהלא מצינו שתי דרכים בברכה דקריאת התורה: א. משום כבוד התורה, וכך משמע בתוס' (ר"ה ל"ג ע"א) והטור (סימן קל"ט). ב. בשו"ת משכנות יעקב (ח"א סי' ס"ג) כתב עפ"י הירושלמי דברכת התורה בציבור דאורייתא היא וביחיד אינו אלא מדרבנן, ולכן חייב לברך כשעולה לתורה אף שכבר בירך לבדו.

ולשני הטעמים אין זה ענין כלל לברכת נר חנוכה בביהכ"נ.

הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת

ב

מקום הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת

כבוד תלמידי אהובי ויקיר לבבי
תלמיד המחכים את רבו
מרביץ תורה ומורה הוראה
הרב הגאון ר' עקיבא דרשביץ שליט"א
רב קהילת נחלת יעקב
וראש בית מדרש להוראה רמת אשכול ירושלים

הנני במענה קצר לאשר שאל היות ובסייעתא דשמיא זכיתם לחנוך את בית הכנסת
החדש והמפואר ונסתפק מע"כ במנהג הדלקת המנורה בביהכ"נ. וכמו תמיד שאלת
מע"כ לא חצי תשובה היא אלא תשובה שלימה.

הנה ד' שיטות ומנהגים מצינו לגבי מקום הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת:

א – ב: המקור הראשון למנהג זה כמדומני הוא בספר העיטור (עשרת הדיברות
הלכות חנוכה דף קי"ד טור ד') שכתב:

"ונהגו להדליק נ"ח בביה"כ ויש מקומות שנהגו על הפתח ויש שמניחין בבה"כ
באמצע".

הרי שהביא בזה שתי מנהגים, יש שמדליקים על פתח בית הכנסת כשם שתיקנו
חכמים לכל יחיד ויחיד להדליק על פתח הבית מבחוץ, ויש שמדליקים באמצע בית
הכנסת ומסתבר שטעמם כדי לעשות פרסומי ניסא גדול לבאי בית הכנסת.

ג. בשו"ע (סימן תרע"א סעיף ז') איתא:

"ובבה"כ מניחו בכותל דרום (או בדרום המנורה, ומסדרן ממזרח למערב) (תה"ד סי'
ק"ד))."

הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת

ואין פשר למש"כ הרמ"א "או בדרום המנורה", ובבאר הגולה תיקן וכתב "נראה לי שצריך להיות או בנרות המנורה, וכן הוא בתרומת הדשן, ודו"ק".

וערבך ערבא צריך, ועדיין אין פשר לדברים, וכבר תמה עליו בכף החיים ותיקן בכתב ע"ג כתב, שצ"ל בנרות המנורה ולמחוק תיבת או, וכך כתב המשנה ברורה (ס"ק מ"א) ובשער הציון (ס"ק מ"ד), עי"ש.

ואף שיש מקום לדחוק שכונת הרמ"א למנהג ברי"ן שלעולם מדליקים נר חנוכה בצד שמאל כמנורת המקדש שעמדה משמאל, וכמו שהביא בדרכי משה, אין נראה כלל שזה כוונתו, דכל כהאי גוונא הוי ליה לפרש ולא לסתום, אף שיטה ראשונה שמניחו בדרום דומיא דמנורה, ומשו"כ נראה ברור כפירוש המשנה ברורה והכף החיים.

והנה מקור מנהג זה בתרומת הדשן (סימן ק"ד) שהביא כן מהסמ"ק (מצוה ר"פ בהגהות רבינו פרץ).

ד. אך בהגהות רבינו פרץ בסמ"ק שם כתוב:

"אך בבית הכנסת מדליקין בימין דליכא מזוזה, ועוד דומיא דמנורה דמקדש שהיתה בימין".

ולכאורה נראה שכונתו בתחילת דבריו שמדליק על פתח בית הכנסת וכמבואר בספר העיטור, אלא שבעוד המדליק על פתח ביתו מבחוץ מדליק בשמאל הפתח כדי שיהיה מזוזה בימין ונר חנוכה בשמאל, כיון דבבית הכנסת אין מזוזה מניח את נר חנוכה בימין הפתח.

אך לכאורה דבריו אין להם פשר, דהנה שתי טעמים רמז בזה: א. משום מעלת הימין בכל מקום. ב. משום שמנורת המקדש היתה בימין בצד דרום למי שפניו למזבח. ואם אכן לשיטתו מדליק נר חנוכה בפתח בית הכנסת לימינו מה זה שהוסיף דומיא דמנורה ומה ענין מנורה שהיתה בימין, וכי המנורה היתה לימין הפתח, ועוד הלא באמת המנורה היתה לשמאל ההיכל, דהלא קה"ק היה בצד מערב והמנורה עמדה בצד דרום ונמצא שהמנורה היתה לשמאל ההיכל, אלא דכל בתי הכנסיות שבאירופה פנו לארץ הקודש שהיתה במזרח והפונה למזרח דרום לימינו, ואם המנורה לדרום נמצא שהוא לימין ארון הקודש.

הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת

ולכאורה נראה מזה שאין כונתו שידליקו ליד פתח ביהכ"נ אלא דכיון שאין מזוזה בפתח אין ענין להדליק שם את המנורה, דבהדלקת בית הכנסת אין כל ענין של פרסומי ניסא לבני רשות הרבים והדלקה זו נועדה רק לבאי בית הכנסת, אלא שאם היה מזוזה בפתח היה מקום להדליק בשמאל כדי שיהיה מזוזה בימין ונר חנוכה בשמאל ובעה"ב בטלית מצוייצת באמצע, אבל כאן שאין מזוזה בפתח, אין כל ענין להדליק בפתח, וראוי להדליק לצד ימין של ארון הקודש או משום מעלת הימין ואם משום דומיא דמנורה שהיתה בצד דרום, ודו"ק כי זה נכון ופשוט.

ה. הדרכי משה (תרע"א ס"ק ו') הביא מנהג ברי"ן (ברונא) להדליק משמאל לארון הקודש דומיא דמנורה שהיתה לשמאל ההיכל ומצד שמאל של קה"ק כנ"ל. מנהג זה מובא אף בספר המנהגים למהר"א טירנא ובשו"ת מהר"י מברונא (סימן ל"ט). אך הרמ"א כתב שאין זה מנהגו, ובמפה הסכים לדברי השו"ע להניח את המנורה בכותל דרום כמבואר לעיל.

הרי לן חמשה מנהגים שונים בהדלקה זו: א. בפתח בית הכנסת. ב. באמצעו. ג. בכותל דרום. ד. לימין ארון הקודש. ה. משמאלו.

ולכאורה מנהגים אלה תלויים בכל עיקר טעם מנהג זה. וכבר הארכתי במנחת אשר (מועדים ח"ב סימן י"ד) והבאתי חמשה טעמים במנהג זה. י"א זכר למנורת המקדש, ולפי"ז נהגו להניחו בכותל דרום או לשמאל ארה"ק דומיא דמנורת המקדש. י"א לעשות פרסומי ניסא לציבור, ולפי"ז יש להניחו בפתח ביהכ"נ או באמצעו, כך נראה לכאורה.

ויש להסתפק לפי זה בבתי כנסיות שאינם פונים למזרח היכן ידליקו נר חנוכה, ואבאר את תמצית דעתי.

א. בבתי כנסיות הפונים למזרח יש להניח נר חנוכה בכותל דרום שהוא לימין הארון כמפורש בשו"ע וברמ"א, ולית דין צריך בשש.

ב. בבתי כנסיות הפונים למערב יש להניח את נר חנוכה לשמאל ארון הקודש לצד כותל דרום, ואבאר טעם הדברים.

הנה בשו"ת מהר"י מברונא הנ"ל הביא את שתי המנהגים, מנהג ריגושפורק שמניחין בצד דרום ומנהג ברונא להניח לשמאל ארה"ק שהוא בצד צפון. וכבר ביארתי

הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת

לעיל ששניהם נקטו דהדלקת בית הכנסת הוי זכר למנורה וצריך דומיא דמנורה, אלא שלדעת תרומת הדשן, השו"ע והרמ"א כיון שמנורה לדרום צריך להניח נר חנוכה בדרום, ולמנהג ברונא כיון שמנורת המקדש לצד שמאל של ההיכל כך יש להניח את המנורה, אבל בבתי כנסיות הפונים למערב צד שמאל הוא בדרום והוי מילתא דשווא לתרווייהו, ולפיכך יניחו את נר חנוכה לצד שמאל של ארון הקודש.

אך בבתי כנסיות הפונים לצפון מסופקני, דלכאורה לפי השו"ע עליהם להדליק בצד דרום דהיינו מאחורי גבם של המתפללים ברכת בית הכנסת, והוי מילתא דתמיה לרבים, ועוד דודאי ממעט בזה בפרסומי ניסא שהעינים צופות לפנים ולא לאחור. ועוד דאין זה לכבוד נר חנוכה שיעמוד מאחורי העם.

ומשום כן נראה דיש להם להדליק לצד צפון של ארון הקודש והרי זה דומיא דמנורה למנהג ברי"ן, ואף שמנהגנו כמנהג ריגושפורק להדליק בדרום ולא בשמאל, אין זה אלא בדאפשר, אבל בנידון דידן יש לנהוג כמנהג ברי"ן להדליק בשמאל, דמעלת דומיא דמנורה עדיפה ממעלת ימין כמבואר.

ג. בבתי כנסיות הפונים לדרום, כגון רוב בתי הכנסיות שבשכונות צפון ירושלים, לכאורה יש להניח את נר חנוכה לימין ארון הקודש, ויש בזה תרתי לטיבותא, מעלת ימין, וכותל דרום. אך לכאורה עדיף להניח את נר חנוכה לשמאל ארון הקודש, ותרתי לטיבותא, דומיא דמנורה שהיתה בשמאל, והרי מניחו בכותל הדרומי, ועדיף להדר בדומיא דמנורה מלהדר במעלת ימין.

בברכה מעומק הלב שתזכה להמשיך להגדיל תורה ולהאדירה ולנהל עדתך בתפארת.

באהבת עולם

אשר וייס

מכאן ואילך הטה אזנך לשמוע דברי חכמים

הן ימי החג והמועד בישראל יש מהם בתורה שבכתב והן הם שלשת הרגלים, ויש מהן בתורה שבע"פ דהיינו פורים וחנוכה. ושני מועדים אלה תיקנו על שם נסים שנעשו לאבותינו בתקופת בית שני, ובעקבותיהם נפתחו שערי חכמת התורה והתחילה תקופת הזוהר של תורה שבעל פה.

בעקבות נס פורים קמו אנשי כנסת הגדולה שהניחו את היסודות וגדולי התנאים חכמי המשנה עמדו לישראל בזמן מתתיהו ובתקופת נס חנוכה.

וראה את הדברים הנפלאים שבפרקי היכלות דר' ישמעאל כה"ג (פרק כ"ז):

"כך אמר רבי עקיבא משום רבי אליעזר הגדול מיום שניתנה תורה לישראל עד שנבנה הבית האחרון, תורה ניתנה, אבל הדרה ויקרה, כבודה גדולתה ותפארתה, אימתה פחדה ויראתה, עושרה וגאותה וגאונה, זעותה וזיותה, עוזה ועוזה, ממשלתה וגבורתה, לא ניתנו עד שנבנה הבית האחרון".

ועוד אמרו: (שם בפכ"ט) "רז יצא מבית גנזי וסתר ערמה מאוצרותי, לעם אהוב אני מגלה, להם גנוז מימות עולם ומימי בראשית להם מתוקן, ולא עלתה על ליבי ליתנו לכל הדורות הללו מימות משה ועד עכשיו, לדור הזה היה שמור להשתמש בו עד סוף כל הדורות וכו' על אותה שעה הוא אומר (חגי ב, ט) גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון".

וע"ע במה שהאריך בעל הלשם בכללי התפשטות והסתלקות כלל ב' ענף ג' אות ט' דלאחר חורבן הבית ניתן כח לחכמי התורה לשנות סדרי בראשית מכח תושבע"פ וכמו דמצינו במר עוקבא ואשתו בכתובות ס"ז ע"ב).

מכאן ואילך הטה אונך לשמוע דברי חכמים

והנה על מלכות יון אמרו חז"ל (בראשית רבה ב' ד') "וחשך על פני תהום, זה מלכות יון". חכמת היונים היתה אור לאומות אך חשך לבני ישראל, כי חכמה זו כל כולה כפירה באלקי ישראל ובתורתנו הקדושה. בתולדות ימי עולם ידוע שהיונים הם אלה שהביאו לגויים את המדע, הפילוסופיה, האומנות, השירה, הדמוקרטיה ותרבות הגוף. כנגדם השפיע הקב"ה מאוצר המנוצר ומאור הגנוז לחכמי ישראל את חכמת התורה שרק בכחה יש להאיר את החשכה ולהתגבר על חשכת חכמת יון.

והוא שכתב בספר הרוקח דל"ו נרות חנוכה מכוונים כנגד ל"ו שעות שאדם הראשון השתמש באור הגנוז (כמ"ש בירושלמי ברכות נ"ד ע"א רבי לוי בשם רבי בזירה שלשים ושש שעות שימשה אותה האורה שנבראת ביום הראשון וכו' והיה אדם הראשון מביט בו מסוף העולם ועד סופו), כי אור זה נגנז בתורה ורק ע"י התורה הוא מתגלה ומאיר לעולם ולדורים עליו.

ולפי דברי רבותינו שבמדרש הנ"ל הרי זה פשוטו של מקרא דאם החשך שעל פני התהום הוא חשכת יון, נגזר מכך שהאור שנברא ביום הראשון שהוא האור שנגנז עליו נאמר "ויאמר אלוקים יהי אור".

והנה חידוש עצום ראיתי בספר סדר עולם רבתי (להתנא הגדול רבי יוסי בן חלפתא כמבואר ביבמות פ"ב ע"ב ונדה מ"ו ע"ב) על תחילת תקופתה הגדולה של מלכות יון, וז"ל (הוצאת תשט"ו עמוד צ"ח):

"אחד מלך גיבור... הוא אלכסנדרוס מוקדון שמלך שנים עשר שנה. עד כאן היו מתנבאים ברוח הקודש, מכאן ואילך הט אונך ושמע דברי חכמים".

וכתב שם בהגהות הגר"א:

"ע"כ היו מתנבאים, פירוש משהרגו את יצה"ר בטלה הנבואה".

וכ"כ רבנו ניסים גאון בהקדמתו לש"ס וז"ל:

מכאן ואילך הטה אונק לשמוע דברי חכמים

"כי הוה נחית רב לבבל וכו' בשנת ת"ק שנה לפיסוק
הנבואה אשר הוא תחילת ממשלת אלכסנדר כי אז היתה
תחילת מלכותו".

הרי שמלכותו של אלכסנדר התחילה לשלוט בעולם רק לאחר שפסקה
הנבואה מישראל.

והדברים הפלא ופלא, חידוש ע"ג חידוש, מה ענין אלכסנדר מוקדון
למה שפסקה רוח הקודש, ומה ענין יצרא דעבו"ז לביטול הנבואה.

אלא הטה אונק כאפרכסת, הסכת ושמע עומקם של דברים.

תקופת הזוהר והתפארת של יון התחילה עם כיבושיו של אלכסנדר
הגדול, שהיה מצביא גדול מגדולי הכובשים בתולדות ימי עולם, והיה גם
איש רוח שישב ושימש לפני אריסטו גדול הפילוסופים של יון וינק את
תורתו.

אלכסנדר, הוא זה שהפיץ את תרבותה של יון בכל הארצות אותן כבש
והוא זה שהביא לחשך על פני התהום.

והתנא הגדול רבי יוסי בן חלפתא מרבותינו שבדרום גדולי תלמידי רבי
עקיבא בן יוסף בא ללמדנו, שעם התפשטותה של חכמת יון ותרבותה
והסכנה הגדולה שבכנפיה, קבעה ההשגחה העליונה ששוב אין די
בנבואה, אלא צריך את חכמת התורה וחכם עדיף מנביא, ורק אורה של
תורה בידו להיות סכר למנוע את חורבנה של היהדות ורק אורה של
תורה יכול להאיר את חשכת יון, והיא מה שאמרו "אין לנו שיור רק
התורה הזאת".

ומוסיף אדונינו הגר"א בעומק חכמתו, הנבואה היתה משקל נגד ליצרא
דעבודה זרה, כנגד המשקל של אלהים אחרים הפיצו נביאי ישראל את
האמת של אלקי ישראל עושה שמים וארץ. אבל אין בכח הנבואה להיות
מגן ורומח במלחמה נגד תרבות יון, ורק מלחמתה של תורה, אורה
ושמחה של חכמת התורה הן הם המגן והרומח במלחמה נגד חכמת
היונים ותרבותם.

מכאן ואילך הטה אֶזְנְךָ לְשִׁמוּעַ דְּבָרֵי חֲכָמִים

והוא שאמרו בסדר עולם דעם עלותו של אלכסנדר מוקדון פסקה רוח הקודש, ומכאן ואילך "הטה אֶזְנְךָ ושמע דברי חכמים". דכנגד יצרא דעבו"ז השפיע הקב"ה ממרומים את רוח הנבואה, אבל משהתחלפו הנסיונות והסכנות, יצרא דעבו"ז בטל ותחתיו קמה סכנת ההשכלה ותרבות אנשים חטאים, אין לנו שיור רק התורה הזאת, ומכאן ואילך הטה אֶזְנְךָ לְשִׁמוּעַ דְּבָרֵי חֲכָמִים.

ב

והנה דנו האחרונים למה אין דיני חנוכה כתובים במשנה, וידוע מה שנכתב בשם החת"ס בספר חוט המשולש שרבינו הקדוש שהיה מזרע בית דוד נמנע מלכתוב במשנה את הלכות חנוכה כיון שנס חנוכה שנעשה ע"י החשמונאים שלא היו מבית דוד ומשו"כ לא נמשכה מלכותם כמ"ש הרמב"ן (בראשית מ"ט י') דמלכי בית חשמונאי עברו על מה דכתיב "לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו" ומשו"כ לא נתקיימה מלכותן.

ורבים תמהו על דברים אלה שנראה מהם כאילו רבינו הקדוש לכבודו ולכבוד בית אבא היה דורש. ובשו"ת מהריא"ץ שהיה מתלמידי החת"ס (או"ח סי' ע"ח) כתב דודאי אין כונת הדברים כאילו רבי השמיט את הלכות חנוכה מהמשנה שלא כראוי, ופשוט שכל כונתו היתה לשם שמים. אך לא פירש את הכונה האמיתית שבדברי החת"ס. ובאמת פשוט מתוך המובא בחוט המשולש (עמוד נ') שמן השמים הביאו להשמטת עניני חנוכה מהמשנה, עי"ש. ועדיין הדברים סתומים ועמומים.

אך באמת יש עוד הלכות רבות, ומן היסודיות ביותר שלא נשנו במשנה כמו דיני תפילין, ציצית, מזוזה וס"ת. ובאמת יש לתהות דבששת הסדרים שקבעו למשנה אין מקום להלכות הקשורות לסדר היום. וכבר הקשה הרמב"ם בהקדמה לפירוש המשנה בקשר שבין מסכת ברכות לסדר זרעים.

ובחי' חת"ס (גיטין ע"ח ע"א ד"ה כנסי) כתב דהלכות אלה (תפילין ציצית חנוכה ועוד) הושמטו ע"י רבי מן המשנה מכיון שהיו ידועים לכל בזמן חיבור המשנה ולא היה צורך לשנותם.

מכאן ואילך הטה אונך לשמוע דברי חכמים

וכבר הקדימו הרמב"ם בפיה"מ למנחות (פ"ד מ"א) וכתב:

"אבל דיני הציצית והתפלין והמזוזות וסדר עשייתן והברכות הראויות להן וכן הדינים השייכים לכך והשאלות שנתעוררו בהן אין ממטרת חבורנו לדבר בכך לפי שאנחנו מפרשים והרי המשנה לא קבעה למצות אלו דברים מיוחדים הכוללים את כל משפטיהם כדי שנפרשם, וטעם הדבר לדעתי פרסומן בזמן חבור המשנה, ושהם היו דברים מפורסמים רגילים אצל ההמונים והיחידים לא נעלם ענינם מאף אחד, ולפיכך לא היה מקום לדעתו לדבר בהם, כשם שלא קבע סדר התפלה כלומר נוסחה וסדר מנוי שליח צבור מחמת פרסומו של דבר, לפי שלא חבר סדור אלא חבר ספר דינים".

ולולי דבריהם הוי אמינא דעיקר מגמתו של רבינו הקדוש בסידור המשנה היה ללקט לכנס ולסדר את תורתם של חכמי המשנה שקדמו לו ושמועותיהן שהיו מתבדרין בבי מדרשא, ובענוותנותו כי רבה לא ראה את זה מתפקידו ולא מסמכותו להוסיף על דבריהם.

ויש לפרש כך גם את דברי הרמב"ם, דהלא בדברים הפשוטים והמקובלים שלא היה בהם ספק לא פלפלו בבי מדרשא, ולא חקרו ולא דרשו ולא נחלקו בהם חכמים, ומש"כ לא נכתבו במשנה.

וביסוד הדבר נראה ברור בניגוד לדורות האחרונים שבהם היתה מגמתם של גדולי ישראל ובראשם הרמב"ם ובעקבותיו הטור והשו"ע לסדר שולחן ערוך ומסודר לכל הלכות בתורה ומצוותיה, ולכלול בחיבורהם את כל הנצרך לאדם מישראל, לא זו היתה דרכו של רבי בסידור המשנה, ולא יצא אלא לסדר ולהעלות עלי ספר את דברי החכמים שקדמו לו כמבואר.

ג

אמנם באמת נראה לדרכנו הנ"ל דעניני חנוכה אין מקומם במשנה אלא

מכאן ואילך הטה אונך לשמוע דברי חכמים

בגמרא, דתפארתה של תורה, עזוזה וחזקתה, אינם באים לידי מיצוי ולידי ביטוי אלא בפלפולה של הגמ' ולא בפשטותה של המשנה, ול"ו הנרות של חנוכה הם ל"ו מסכתות שבש"ס בבלי (עיין באמרי פנחס להגה"ק ר"פ מקוריץ שער ד' שבת ומועדים אות ז' ובבני יששכר מאמר ב' אות י"ב). ולא כנגד ששים מסכתות שבששה סדרי משנה, כי אור החנוכה אור התורה היא ואור התורה אור הגנוז היא ורק בחכמת התלמוד מאירה היא במלא אורה זיוה ותפארתה.

(ועיין עוד מש"כ בענין האור הגנוז מנחת אשר שיחות על המועדים מאמר ו').

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

